

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

رویکردهایی در تحلیل و نقد
شعر معاصر عربی

رویکردهایی در تحلیل و نقد شعر معاصر عربی

نازک الملائکه

ترجمه

دکتر طیبه سیفی
رقیه خرمی

۱۳۹۷

۷۰۴

مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی

رویکردهایی در تحلیل و نقد شعر معاصر عربی

ترجمه دکتر طیبه سیفی، رقیه خرمی

نازک الملائکه، قضايا الشعر المعاصر، دارالعم للملايين، بیروت، ۲۰۱۴.

ویراستار: ندا نوری

حروف‌نگار و صفحه‌آرا: فریبا باباخانی

طراح جلد: امیرشاهرخ فریوسفی

ناظر چاپ: صفر ممیزاد

چاپ اول: ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰

قیمت: ۴۰۰,۰۰۰ ریال

کلیه حقوق برای دانشگاه شهید بهشتی محفوظ است.

سرشناسه:	ملائکه، نازک، ۱۹۲۳-م.؛ Malaikah, Nazik
عنوان قراردادی:	قضايا الشعر المعاصر، فارسی
عنوان و نام پدیدآور:	رویکردهایی در تحلیل و نقد شعر معاصر عربی/ نازک الملائکه؛ ترجمه طیبه سیفی، رقیه خرمی؛ ویراستار ندا نوری.
مشخصات نشر:	تهران: دانشگاه شهید بهشتی، مرکز چاپ و انتشارات، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری:	چهارده، ۳۴۸ ص: نمودار
فروست:	مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی؛ ۷۰۴.
شابک:	۹۷۸ ۹۶۴ ۴۵۷ ۴۳۴ ۴
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیپا
یادداشت:	واژه‌نامه؛ کتابنامه؛ نمایه.
عنوان دیگر:	مسائل شعر معاصر.
موضوع:	شعر عربی -- قرن ۲۰م. -- تاریخ و نقد
موضوع:	Arabic poetry -- 20 th century -- History and criticism
شناسه افزوده:	سیفی، طیبه، ۱۳۵۵-، مترجم
شناسه افزوده:	خرمی، رقیه، ۱۳۶۴-، مترجم
شناسه افزوده:	دانشگاه شهید بهشتی، مرکز چاپ و انتشارات
شناسه افزوده:	Shahid Beheshti University. Printing & Publishing Center
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۷ ۶۰۴۱ ق ۶۶م/ PJA۲۲۸۵
رده‌بندی دیویی:	۸۹۲/۷۱۶۰۹
شماره کتابشناسی ملی:	۵۶۰۰۶۷۸

کد ناشر ۱۰۰۱۷۳۴

www.pub.sbu.ac.ir

<http://press.ut.ac.ir>

unipress@mail.sbu.ac.ir

فهرست

پیشگفتار مترجمان.....نه

مقدمه چاپ پنجم، به قلم نویسنده ۱

قسمت اول

بخش اول: شعر آزاد به منزله جریانی ادبی

فصل اول: سرآغاز پیدایش شعر آزاد و شرایط ظهور آن ۲۹

سرآغاز پیدایش شعر آزاد ۲۹

شرایط پیدایش شعر آزاد ۳۲

مزایای فریبنده در شعر آزاد ۳۴

نتایج روان بودن وزن های آزاد ۳۷

پایان ضعیف اشعار آزاد ۳۹

ایراد وزن شعر آزاد ۴۱

ظرفیت ها و آینده شعر آزاد ۴۲

فصل دوم: ریشه های اجتماعی جریان شعر آزاد ۴۵

شعر آزاد؛ جوششی اجتماعی ۴۹

۱. گرایش به واقعیت ۵۱

۲. تمایل به استقلال ۵۳

۳. پرهیز از نمونه ۵۳

۴. گریز از تقارن ۵۶

۵. ترجیح مضمون ۵۷

بخش دوم: شعر آزاد از نگاه عروضی

فصل اول: عروض کلی شعر آزاد ۶۳

مقدمه ۶۳

۱. شعر آزاد؛ نوعی سبک ۶۶

الف) سبک بیت (دومصرعی) ۶۷

۶۸	.....	ب) سبک یک‌مصرعی
۶۹	.....	پ) سبک موشح
۷۰	.....	ت) سبک شعر آزاد
۷۱	.....	ث) سبک بند
۷۱	.....	۲. تفعله‌های شعر آزاد
۷۳	.....	وحدت تفعله در شعر معاصر
۷۴	.....	۳. بحرها و ساختار عروضی شعر آزاد
۷۴	.....	۱. وزن بحرها
۷۸	.....	۲. وزن ساختار و نظام عروضی
۸۱	.....	شاعران معاصر و ساختارهای عروضی
۸۳	.....	۴. شعر آزاد؛ شعری یک‌مصرعی
۸۷	.....	فصل دوم: مشکلات جانبی شعر آزاد
۸۷	.....	مقدمه
۸۹	.....	۱. وتد مجموع
۹۳	.....	وتد در شعر شاعران معاصر
۹۶	.....	۲. زحاف
۹۹	.....	۳. تدویر
۱۰۴	.....	تدویر در شعر آزاد
۱۰۹	.....	برداشت پایانی
۱۰۹	.....	۴. ساختارهای عروضی پنج و نه‌تفعله‌ای
۱۱۳	.....	برداشت پایانی
۱۱۴	.....	۵. مستفعلان در ضرب رجز
۱۱۸	.....	۶. فاعل در حشو خبب

بخش سوم: تأثیر شعر آزاد

۱۲۵	.....	فصل اول: شعر آزاد و مردم
۱۲۵	.....	مقدمه
۱۲۶	.....	۱. طبیعت شعر آزاد

۱۳۱	۲. شرایط ادبی زمانه .....
۱۳۳	الف) ترجمه‌های منثور شعر غیرعربی .....
۱۳۸	ب) شعر نثروار .....
۱۴۰	نمونه اول .....
۱۴۰	نمونه دوم .....
۱۴۱	نمونه سوم .....
۱۴۲	۳. سهل‌انگاری شاعران .....
۱۴۳	الف) شکل نوشتاری نامناسب .....
۱۵۱	ب) اشتباه عروضی .....
۱۵۷	فصل دوم: انواع اشتباهات عروضی .....
۱۵۷	الف) آمیختگی میان ساختارهای عروضی .....
۱۶۰	ب) آمیختگی واحدهای به‌ظاهر برابر .....
۱۶۳	پ) اشتباهات تدویر .....
۱۶۷	ت) بازی با قافیه و بی‌توجهی به آن .....

بخش چهارم: ملحقات شعر آزاد

۱۷۵	فصل اول: بند و جایگاه آن در عروض عربی .....
۱۸۱	معیار عروضی بند .....
۱۸۵	بند و شعر آزاد .....
۱۹۳	فصل دوم: شعر نثروار .....
۱۹۹	بحث زبانی .....
۲۰۳	بحث بر مبنای نقد ادبی .....

قسمت دوم

بخش اول: فن شعر

۲۰۹	فصل اول: ساختار سروده .....
۲۱۰	موضوع .....

۲۱۱	..... ساختار مناسب و ویژگی‌های آن
۲۱۶	..... سه نوع ساختار
۲۱۷	..... الف) ساختار مسطح
۲۲۱	..... نیروهای حرکتی سروده
۲۲۲	..... ب) ساختار هرمی
۲۲۳	..... نمونه‌ای از ساختار هرمی
۲۳۳	..... پ) ساختار ذهنی
۲۳۹	..... فصل دوم: شیوه‌های تکرار در شعر و معنای آنها
۲۵۱	..... فصل سوم: مفهوم تکرار در شعر
۲۵۶	..... تکرار بیانی
۲۶۰	..... تکرار تقسیم
۲۶۳	..... تکرار ناخودآگاه

بخش دوم: رابطه شعر و زندگی

۲۷۱	..... فصل اول: شعر و جامعه
۲۷۹	..... فصل دوم: شعر و مرگ

بخش سوم: نقد شعر

۲۹۳	..... فصل اول: لغزش‌های نقد معاصر
۲۹۹	..... فصل دوم: مسئولیت زبانی منتقد عرب
۳۱۱	..... مقدمه چاپ نخست
۳۲۵	..... ۱. اختلاف در اصطلاح «شعر آزاد»
۳۲۶	..... ۲. فاقد موسیقی شمردن نثر
۳۲۹	..... منابع مترجمان
۳۳۳	..... واژه‌نامه فارسی-عربی
۳۳۹	..... واژه‌نامه عربی-فارسی
۳۴۵	..... نمایه

پیشگفتار مترجمان

تغییر و تحولاتی که در جامعه معاصر عرب رخ داد موجب شد قالب سنتی شعر دیگر قادر به پاسخگویی نیازهای نسل جدید نباشد. روح آشفته این دوران در قالب‌های سنتی اوزان خلیلی نمی‌گنجید و نمی‌توانست مفاهیم مورد نظر شاعران نواندیش را، تمام و کمال، منعکس کند؛ از این رو، ساختارگریزی و تحول در قالب‌های سنتی شعر گریزناپذیر بود. ظهور قالب‌های جدید شعری نمود بارز این ساختارگریزی است.

شعر جدید که، در زبان عربی، «شعر حر» (یعنی شعر آزاد) نامیده شد، همچون اغلب جریان‌های جدید، آماج حمله سنت‌گرایان قرار گرفت. عده‌ای شاعران نوگرا را به ناتوانی در سرودن شعر سنتی متهم کردند و بر این باور بودند که آنان، برای فرار از دشواری‌های سرودن شعر سنتی، به شعر آزاد پناه برده‌اند. اما به‌گفته نازک الملائکه، بانوی شعر معاصر عربی، موانعی که متعصبان در مسیر شعر نو ایجاد می‌کردند همچون سنگی بود که از کوه می‌غلتید، به دشت می‌افتاد و از حرکت بازمی‌ایستاد؛ بدون آنکه بتواند مانع جریان رود خروشان شعر آزاد شود.

نازک الملائکه، پیام‌آور سنت‌شکنی در شعر معاصر، به‌گفته خودش، نخستین کسی است که در عروض آزاد شعر سرود. وی، علاوه بر پیشگامی در سرودن شعر آزاد، دیدگاه‌هایی انتقادی مطرح کرد که تأثیری شگرف در شعر و شاعران معاصر برجای نهاد. این شاعر نوگرا منکر سنت نیست بلکه می‌کوشد به مخالفان و منتقدان خود بفهماند شعر آزاد بر پایه شعر سنتی بنا شده است؛ به‌گونه‌ای که می‌توان، از هر سروده آزاد، مجموعه‌ای از اشعار خلیلی با بحرهای وافی، مجزوء، مشطور، منهوک و ... استخراج کرد. او آزادی این نوع شعر را فقط در انتخاب تعداد تفعله‌های عروضی می‌داند. افزون بر این، نازک به قافیه معتقد است و سکوت و وقف در پایان بیت را ضروری می‌داند. او این دیدگاهش را در کتاب *قضايا الشعر المعاصر* مطرح کرده که، طی آن، جنبه‌های فنی شعر

آزاد را تحلیل کرده است. همچنین، اصطلاحات جدیدی را ابداع کرده است که پیش از او مطرح نشده بود؛ همچون تقسیم ساختار به سه نوع ساختار هرمی، ساختار مسطح، ساختار ذهنی؛ و تقسیم تکرار به تکرار بیانی، تکرار تقسیم و تکرار ناخودآگاه. همین نکته اهمیت و ارزش دیدگاه وی را در این کتاب، برای شناخت شعر آزاد و جنبه‌های فنی آن، بیان می‌کند. به اعتقاد دکتر شفیعی کدکنی (۱۳۸۰: ۱۳۶)، این کتاب «یکی از جامع‌ترین کتبی است که در باب تحولات فرم شعر عرب در عصر ما نوشته شده است و از هوشیاری و فراوانی اطلاع نویسنده خبر می‌دهد». از این رو، ترجمه کتاب حاضر برای آشنایی با شعر آزاد عربی، وزن‌ها، و بحر‌ها، و ساختار آن و دیگر موضوعات مطرح‌شده در این کتاب، بی‌شک، برای علاقه‌مندان به شعر جدید مفید و آموزنده خواهد بود.

ترجمه حاضر، همچون سایر آثار، با سختی‌هایی روبه‌رو بوده است؛ از جمله دریافت مفهوم صحیح شعرها و ترجمه آنها، که مراجعه به کل اشعار شاعران در دیوانشان را ایجاب می‌کرد و دسترسی نداشتن به دیوان برخی شاعران خود بر این مشکلات افزود. برای ثبت دقیق اشعار، تلاش کردیم به دیوان شاعران مراجعه کنیم؛ بنابراین، در مواردی که میان متن کتاب با دیوان شاعر اختلافی مشاهده کردیم، در پانویست، به آن اشاره داشتیم. تلاش ما مترجمان بر این بود که، ضمن حفظ امانت، متنی روان و قابل فهم در اختیار خوانندگان قرار دهیم. در برخی موارد، به اقتضای بیان فارسی و نیز برای روشن شدن موضوع، یک یا دو کلمه به ضرورت ترجمه، به‌ویژه در ترجمه اشعار، افزوده‌ایم که عیناً در متن کتاب یا اشعار نیست. گاه نیز، به جای آوردن معنای کلمه‌ای، معنای مراد نویسنده یا شاعر را، با واژه‌ای مناسب، بیان کرده‌ایم. اشعار کتاب را نیز، برای سهولت خوانش، حرکت‌گذاری کرده‌ایم و ترجمه آنها را در پانویست آورده‌ایم. به برخی واژگان یا اصطلاحاتی که توضیح و معرفی بیشتر نیاز داشتند نیز، در پانویست، پرداختیم. در پایان، بر خود فرض می‌دانیم از شاعر و مترجم برجسته، جناب آقای موسی بیدج، که در ویرایش اشعار کتاب ما را یاری رساندند، تشکر و قدردانی کنیم.

پیش از ترجمه متن کتاب، ابتدا، نویسنده کتاب و آثار و آرای وی را، به اختصار، معرفی کرده‌ایم. امیدواریم، با ترجمه این کتاب ارزشمند، گامی در جهت آشنایی هرچه بیشتر خوانندگان با شعر آزاد عربی برداشته باشیم.

مروری کوتاه بر زندگی ادبی نازک الملائکه

نازک الملائکه در سال ۱۹۲۳، در بغداد، در خانواده‌ای شیعه‌مذهب و ادیب و فرهیخته زاده شد که همگی اهل شعر و نقد و ترجمه بودند. مادرش، امّ نزار، شاعر بود. پدرش، صادق الملائکه، و برادرش، نزار الملائکه، نیز شاعر بودند (آل طعمه، ۲۰۰۲: ۴۹). بدون شک، فضای ادبی خانواده تأثیر فراوانی در شکوفایی ادبی زود هنگام وی داشت.

نازک تحصیلات ابتدایی و متوسطه‌اش را، به سال ۱۹۳۹، در بغداد به پایان رساند. در ۱۹۴۰، وارد دانشسرای عالی بغداد شد و به سال ۱۹۴۴، با مدرک لیسانس ادبیات عرب فارغ‌التحصیل شد. سپس به موسیقی روی آورد و در ۱۹۴۹، تحصیلاتش در این زمینه را، در دانشکده هنرهای زیبای بغداد، به پایان رساند. در سال ۱۹۵۴، برای ادامه تحصیل، به ایالات متحد رفت و در سال ۱۹۵۹، در رشته زبان انگلیسی و ادبیات تطبیقی، از دانشگاه ویسکانسین^۱ آمریکا موفق به دریافت مدرک کارشناسی ارشد شد (بصری، ۱۹۹۴: ۳-۵۶۲). مطالعه ادبیات تطبیقی در آمریکا موجب شد با جدیدترین فنون ادبی جهان آشنا شود و در مورد ادبیات آلمانی، امریکایی، ایتالیایی، روسی، چینی و هندی نیز آگاهی یابد. در سال ۱۹۵۹، به بغداد بازگشت و به فعالیت در حوزه شعر و نقد پرداخت. از سال ۱۹۵۷، تدریس در دانشگاه علوم تربیتی بغداد را آغاز کرد. در سال‌های ۱۹۶۰-۱۹۵۹، به بیروت رفت و در آنجا، شعرها و نقدهایش را منتشر کرد (آل طعمه، ۲۰۰۲: ۴۹). سپس، به عراق بازگشت و در دانشگاه بصره و دانشگاه کویت، به تدریس زبان و ادبیات عربی پرداخت. نازک الملائکه با دکتر عبدالهادی محبوبه ازدواج کرد که حاصل این ازدواج پسرش، براق، بود (پیشین: ۵۰). او در ۲۲ ژوئن ۲۰۰۷، در ۸۵ سالگی، در قاهره دار فانی را وداع گفت (خورشا، ۱۳۸۶: ۲۲۳).

آثار نازک الملائکه

مجموعه‌های شعری نازک الملائکه عبارت‌اند از: *عاشقة الليل* (عاشق شب) (۱۹۴۷)، *شظایا ورماد* (شراره‌ها و خاکسترها) (۱۹۴۹)، *قرارة الموجهة* (ثرفای موج) (۱۹۵۷)، *شجرة القمر* (درخت ماه) (۱۹۶۸)، *مأساة الحياة وأغنية للإنسان* (سوگنامه زندگی و

1. Wisconsin university

سرودی برای انسان) (۱۹۷۰)، *یغیر ألوانه البحر* (دریا رنگش را تغییر می‌دهد) (۱۹۷۷)،
للصلاة والثورة (برای نماز و انقلاب) (۱۹۷۸).

آثار منشور و نیز نقدهای او: *قضايا الشعر المعاصر* (۱۹۶۲)، *الصومعة والشرفة الحمراء*
(۱۹۶۵)، *سایکولوجیة الشعر ومقالات أخرى* (۱۹۹۳)، *التجزیة فی المجتمع العراقی*
(۱۹۷۲)، *الشمس التي وراء القمة* (آل طعمة، ۲۰۰۲: ۵۱-۵۰؛ الخياط، ۱۹۷۰: ۱۵۶).

آشنایی با ادبیات انگلیسی و شعر شاعران امریکا در نازک الملائکه، برای ابداع شعر آزاد، تأثیر فراوانی داشت. او خود، در دیوان *سظایا ورماد* به صراحت بیان می‌دارد که سروده «الجرح الغاصب» او اقتباسی مستقیم از شعر ادگار آلن پو^۱ (الملائکه، ۱۹۹۷: ۲۰-۲؛ رجائی، ۱۳۷۸: ۲۶۵). علاوه بر آلن پو، الیوت^۲ نیز در نازک تأثیر گذاشت و این شاعران اروپایی موجب شدند اندوه رمانتیک بر فضای شعر وی سایه افکند. نازک درباره تأثیرپذیری از ادبیات جهانی و اروپایی می‌گوید: «در آن زمان، بسیار شعر انگلیسی می‌خواندم و شیفته منظومه‌های بلند انگلیسی شدم. دوست داشتم، در میان اشعار عربی نیز، همانند آن را داشته باشیم. دیری نپایید که شعری سرودم و نام آن *مأساة الحياة* گذاشتم (الملائکه، ۱۹۹۷: ۱-۶).

نازک الملائکه، از نظر اندیشه سیاسی، ناسیونالیست و از لحاظ شعری، رمانتیست به‌شمار می‌آید. وی اگرچه شاعری نوآور بود؛ به سنت‌های شعری اهمیت می‌داد و پس از بنیان‌گذاری شعر آزاد، هیچ‌یک از تحولات بعدی شعر امروز را نپذیرفت (اسوار، ۱۳۸۱: ۱۶۹). برخی درونمایه‌های مکتب رمانتیک همچون عشق و تنهایی، اندوه و یأس در اشعار نازک دیده می‌شود. عوامل متعددی در ایجاد این یأس و اندوه نقش داشتند؛ از جمله مصیبت‌های جنگ جهانی و نیز آداب و رسوم جامعه، به‌ویژه رسوم مربوط به زنان

---

۱. شاعر، نویسنده، ویراستار و منتقد ادبی اهل امریکا بود. وی پایه‌گذار جنبش رمانتیک امریکا به‌شمار می‌آید. همچنین از نخستین نویسندگان داستان کوتاه امریکایی است و به پدر داستان پلیسی معروف شده است. *تیمور لنگ* و *کلاغ* از جمله آثار شعری او، *نقاب مرگ سرخ*، *زوال خاندان آشور* و *قتل‌های خیابان مورگ* از جمله داستان‌های کوتاه وی محسوب می‌شوند. م.

۲. Thomas Stearns Eliot (۱۸۸۸-۱۹۶۵): شاعر، نمایشنامه‌نویس، منتقد ادبی و ویراستار امریکایی-بریتانیایی. مهم‌ترین آثار او *سرزمین هرز* (۱۹۲۲) و *چهار کوارتت* (۱۹۴۳) است. رهبر جنبش نوسازی شعر به‌شمار می‌رفت م.

(جعفر، ۱۹۹۹: ۸-۹). نازک، در دوران پراحساس جوانی، به مکتب رمانتیسم گرایش یافت و خود در این باره می‌گوید: *مأساة الحیاة* تصویری واضح از گرایش‌های رمانتیکی است که، در بیست‌سالگی و سال‌های پس از آن، بر من غالب بود. عنوان این سروده نشان‌دهنده بدبینی مطلق و این احساس است که کل زندگی درد و ابهام و پیچیدگی است (الملائکه، ۱۹۹۷: ۶-۱). شفيعی کدکنی درباره فضای رمانتیک شعر نازک می‌گوید: «نازک در جستجوی چیزهای نیافتده و دوردست است اما، با این همه، از ابتذال معمول شعرهای رمانتیک به دور است و در جای‌جای شعر او، می‌توان نشان اندیشه‌های اجتماعی را یافت» (۱۳۸۰: ۱۳۷).

نازک به مسائل جامعه حساس بود؛ از این رو، وقتی بیماری وبا به مصر هجوم آورد، شعر «الکولیرا» را سرود که عمق اندوه شاعر از این فاجعه را بیان می‌کند.

شعر نازک را هاله‌ای از یأس، درد، تنهایی، غربت و زندگی با خاطرات گذشته دربر گرفته است و بیشتر موضوعات شعری او پیرامون مرگ و زندگی و اسرار نهفته در آنها می‌چرخد. او، در اشعار خود، گرایش عمیقی به تصوف دارد (آل طعمه، ۲۰۰۲: ۵۱).

عبدالمعتم خاطر زندگی ادبی نازک را به سه مرحله تقسیم می‌کند: نخست، مرحله بیان تجربه‌های شعری که در دیوان‌های *مأساة الحیاة* و *عاشقة اللیل* تجسم یافته است. دوم، مرحله آگاهی از ابعاد شعری که در دیوان‌های *شظایا ورماد*، *قرارة الموجة* و *شجرة القمر* متبلور شده و سوم، دوران اوج افق‌های روحانی که در دیوان‌های *للصلاة والثورة* و *یتیر ألوانه البحر* نمود یافته است (۱۹۹۰: ۲۰).

نازک، در دیوان *قرارة الموجة* به هنر خود عمق می‌بخشد و در اشعارش، از رمز بهره می‌برد (صبحی، ۱۹۷۲: ۱۲۷). احمد قبش^۱ (۱۹۷۱: ۶۷۹) درباره کاربرد رمز در شعر نازک می‌گوید: او، در طول سال‌های هنری خود، از شاعری رمانتیک به شاعری رمزگرا تبدیل شد؛ به‌ویژه در سومین دیوانش، یعنی *قرارة الموجة*.

زمستان ۱۳۹۵

---

۱. نویسنده سوری (۱۴۵۲ هـ. ق.)، که در حماة به دنیا آمد. وی آثاری در حوزه ترجمه، نقد و پژوهش دارد. از جمله آثار اوست: *الإملاء العربی، تاریخ الشعر العربی الحدیث، مجمع الحکم والأمثال، الکامل فی النحو والصرف والإعراب* (جبوری، ۲۰۰۳: ۲۳۶-۲۳۵) م.

مقدمه چاپ پنجم، به قلم نویسنده

چاپ نخست این کتاب (۱۹۶۲) همه دستاوردهای من از اصول و قواعد شعر آزاد تا آن زمان را دربر داشت و نیازی نبود مقدمه‌ای بر چاپ نخست نوشته شود؛ اما اکنون، با انتشار چاپ چهارم کتاب، از زمانی که قواعد شعر را پایه‌ریزی و موضوعات و مسائل آن را بررسی کردم، دوازده سال گذشته است. در طول این سال‌ها، نقدهای فراوانی بر این کتاب نوشته شده است و منتقدان پرسش‌های فراوانی درباره برخی دیدگاه‌های من مطرح کرده‌اند. به همین دلیل لازم دیدم با نوشتن مقدمه‌ای بر این چاپ، دیدگاه خود را، در مورد شعر آزاد، به شکلی جدید بیان کنم زیرا، در این مدت، گستره وسیع شعر آزاد، که تمامی جهان عرب را دربر گرفته است، ایده‌های جدیدی به من داد و فرصتی فراهم شد تا تمامی قواعد شعر آزاد را بیان کنم یا دست‌کم مواردی را به آن بیفزایم و برخی قواعد را حذف کنم. از سویی دیگر، ذوق شنیداری با گذشت زمان تکامل می‌یابد؛ از این رو، بخشی از این قواعد سنگین و انعطاف‌ناپذیر به نظر می‌رسید. این مسئله عجیب نیست و طی دوران پایه‌ریزی قوانین جریان‌های شعری و بلاغی جدید، بارها رخ داده است. ممکن نیست عروض شعر آزاد به یک‌باره کامل شود؛ به‌ویژه اینکه شعر آزاد، از سال ۱۹۶۲، همواره در حال رشد بوده است. در حقیقت، عروض شعر آزاد باید از یک‌سو نتیجه تحقیق در اشعار شاعران باشد و از سوی دیگر بر قوانین عروضی تکیه کند.

ممکن است گفته شود: «پس چگونه خلیل^۱ توانست عروض شعر عربی را به یک‌باره ایجاد کند؟» در پاسخ، می‌گوییم آنچه به دست ما رسیده شکل کامل عروض خلیل است و فرصتی فراهم نشده است که از جزئیات روش‌ها و اقدامات او، در وضع این قواعد، و نیز

---

۱. خلیل بن احمد بن عمرو بن تمیم فراهیدی (۱۷۵-۱۰۰هـ. ق.) یکی از چهره‌های برجسته علم لغت است. وی نخستین کسی است که عروض را استخراج کرد. او اولین معجم عربی، مشهور به *العین*، را نوشته است که برخی از علما او را مبتکر این دانش می‌دانند (سیوطی، ۱۹۷۹: ۱/۵۵۷) م.